

ΛΕΥΤΕΡΗΣ ΠΑΠΑΛΕΟΝΤΙΟΥ

Η Ξένη Λογοτεχνία στην Κύπρο (1880-1930)

Μια Γενική Επισκόπηση¹

ΕΙΝΑΙ ΚΟΙΝΟΣ ΤΟΠΟΣ ΠΛΕΟΝ ΝΑ ΕΙΠΩΘΕΙ ΟΤΙ Η ΤΕΧΝΗ ΕΙΝΑΙ ΜΙΑ ΔΙΕΘΝΗΣ αλληλεγγύη και ότι χρειάζεται να ερευνήσουμε τις επαφές της νεοελληνικής λογοτεχνίας με την αντίστοιχη παγκόσμια παραγωγή τόσο στο επίπεδο των διακειμενικών σχέσεων όσο και στους τομείς της λογοτεχνικής κριτικής και της μετάφρασης. Για την ώρα, δεν έχει γίνει η απαραίτητη φιλολογική προεργασία για τη μελέτη των λογοτεχνικών μεταφράσεων και της γενικότερης πρόσληψης της παγκόσμιας λογοτεχνίας στον ελληνικό χώρο, παρόλο που κατά καιρούς εμφανίστηκαν σχετικές βιβλιογραφικές, φιλολογικές και συγκριτολογικές μελέτες (λ.χ. των Κ. Παλαμά, Γ. Κατσίμπαλη, Κ. Θ. Δημαρά κ.ά.).² Στις μέρες μας έχει πια στερεωθεί η έγκυρη προειδοποίηση του Τ. Άγρα ότι οι μεταφράσεις στα ελληνικά αποτελούν μέρος της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Ήδη από τη δεκαετία του 1960, ο Γ. Π. Σαββίδης επισήμανε την ανάγκη να γραφτούν σειρά από λογοτεχνικές ιστορίες, που να καλύπτουν, μεταξύ άλλων, και τον τομέα των λογοτεχνικών μεταφράσεων. Πρόσφατα, ο Τ. Καγιαλής υπέδειξε ότι είναι καιρός να αντιμετωπίσουμε τη μεταφρασμένη στα ελληνικά ξενόγλωσση λογοτεχνική παραγωγή όχι ως παρείσακτη και «χρηστική γραφή» αλλά ως ισότιμο και αναπόσπαστο μέρος της νεοελληνικής λογοτεχνίας.³

Ο τομέας των μεταφράσεων αποτελεί έναν πρωτοβάθμιο παράγοντα στην παρακολούθηση ή μέτρηση των «τυχών» ενός λογοτέχνη ή ενός κειμένου σε μια ξενόγλωσση γραμματεία. Υποδηλώνει ένα πολύπλοκο σύστημα σχέσεων ανάμεσα στον δημιουργό, τον μεταφραστή και το εκδοτικό και αναγνωστικό κύκλωμα, και, ευρύτερα, ανάμεσα σε λογοτεχνίες και κοινωνίες διαφορετικών χωρών και εποχών. Η λογοτεχνική μετάφραση συνιστά από

μόνη της κριτική πράξη. Ο μεταφραστής δηλώνει την προτίμησή του προς έναν συγγραφέα ή έργο, κατευθυνόμενος, αφενός, από την προσωπική ευαισθησία, τις γλωσσικές δυνατότητες και τις ιδεολογικές, λογοτεχνικές ή άλλες επιλογές του και, αφετέρου, από παράγοντες που αφορούν τον πομπό (συγγραφέα), το μήνυμα (κειμένο) και τον δέκτη (κοινό), όπως: η φήμη και η προϊστορία του μεταφραζόμενου συγγραφέα ή έργου, το περιεχόμενο, η τεχνική και το είδος του κειμένου, η δεκτικότητα του χώρου στον οποίο προορίζεται να κυκλοφορήσει η μετάφραση κτλ. Αυτοί και άλλοι παράγοντες καθορίζουν σε μεγάλο ή μικρότερο βαθμό το είδος, την πυκνότητα, την ποιότητα αλλά και την υποδοχή των μεταφρασμένων έργων.⁴

Επιπρόσθετα, η πρόσληψη της ξένης λογοτεχνίας στον ελληνικό χώρο μπορεί να διαγραφεί και μέσα από κριτικά και λογοτεχνικά σημειώματα. Ασφαλώς ενδιαφέρει να διερευνηθούν οι παράμετροι και τα κριτήρια με τα οποία γνωστοί και άγνωστοι Έλληνες σχολιογράφοι ή λογοτέχνες σπεύδουν να αποκρούσουν ή να δεξιωθούν τα διεθνή λογοτεχνικά ρεύματα και τα λογοτεχνικά προϊόντα της Εσπερίας.

Στην εισήγηση που ακολουθεί, επιχειρείται να δοθεί πανοραμικά (επομένως: σχηματικά και γενικευτικά), η παρουσία της ευρωπαϊκής και γενικά της παγκόσμιας λογοτεχνίας στην Κύπρο κατά την πεντηκονταετία 1880-1930, όπως αυτή στοιχειοθετείται μέσα από τις λογοτεχνικές μεταφράσεις και από κριτικά και δημοσιογραφικά σημειώματα.

1. Προς το τέλος του 19ου αιώνα και κυρίως κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20ού, το αυξημένο, ήδη από τα μέσα του περασμένου αιώνα, ελληνικό ενδιαφέρον για την ευρωπαϊκή λογοτεχνία μεταδίδεται και στην Κύπρο. Η ίδρυση του πρώτου κυπριακού τυπογραφείου το 1878 (κατά σύμπτωση, την ίδια χρονιά που το νησί περνά από την τουρκική κατοχή στην αγγλική διοίκηση) και η σχεδόν ταυτόχρονη έκδοση των πρώτων τοπικών εντύπων είναι μερικοί από τους παράγοντες που συμβάλλουν στην αρχικά υποτυπώδη και αργότερα πιο ουσιαστική προβολή της νεοελληνικής και παράλληλα της παγκόσμιας λογοτεχνικής δημιουργίας.

Η βιβλιογραφική έρευνα μάς επιτρέπει να γνωρίζουμε ότι οι κυπριακές λογοτεχνικές μεταφράσεις της περιόδου 1880-1930 κινούνται σε υψηλά ποσοτικά επίπεδα, σε σύγκριση με τα αντίστοιχα σημερινά κυπριακά δεδομένα. Βιβλιογραφική καταγραφή των κυπριακών λογοτεχνικών μεταφρά-

σεων της εποχής αυτής έδειξε ότι 150 περίπου Κύπριοι λόγιοι και λογοτέχνες μεταφράζουν πάνω από 900 κείμενα που ανήκουν σε 415 συγγραφείς από τον παγκόσμιο λογοτεχνικό χώρο. Μεταφράζονται κυρίως έργα των Guy de Maupassant, O. Wilde, E.A. Poe, Byron, A. Τσέχοφ, Λ. Τολστόι, H. Barbusse, Ch. Baudelaire, M. Γκόρκι, κ.ά. Με άλλα λόγια, οι κυπριακές μεταφραστικές επιλογές εστιάζονται κατά κύριο λόγο στον 19ο αιώνα και μάλιστα στην αγγλική, τη γαλλική και τη ρωσική λογοτεχνία. Περισσότερο παραγωγικοί από τους μεταφραστές είναι οι Αρσ. Νικολαΐδης, Ιερ. Βαρλαάμ, Γ. Λεύκης, Αμ. Χουρμούζιος και Δ. Δημητριάδης.⁵

Θα μπορούσε να ειπωθεί ότι οι μεταφραστικές επιλογές των Κυπρίων και γενικότερα η στάση τους απέναντι στην παγκόσμια λογοτεχνία καθορίζονται, ως ένα βαθμό, από ανάλογες προτιμήσεις ή αντιστάσεις στον ευρύτερο χώρο του ελληνισμού. Είναι γνωστό, για παράδειγμα, ότι σε μεγάλα ελληνικά κέντρα του 19ου αιώνα (Αθήνα, Ερμούπολη, Σμύρνη κ.α.) μεταφράζονται συστηματικά κείμενα της γαλλικής πεζογραφίας, ενώ ταυτόχρονα ακούγονται φωνές διαμαρτυρίας για την (ηθική κυρίως) ποιότητα του γαλλικού ρομάντζου. Αλλά και όταν το 1894 ο Γρ. Ξενόπουλος παρουσιάζει με ενθουσιώδη σχόλια το θέατρο του Ίψεν στο αθηναϊκό κοινό, ή όταν τα περιοδικά *Η Τέχνη* και *Ο Διόνυσος* ασχολούνται γύρω στα 1900 με «βόρειες» λογοτεχνίες, δεν λείπουν τα επικριτικά σχόλια.⁶

Όπως φαίνεται, Κύπριοι μεταφραστές και σχολιογράφοι έχουν υπόψη τους τέτοιου είδους επιλογές και τοποθετήσεις, και συνήθως τις επιδοκιμάζουν και τις υιοθετούν. Όμως, παράλληλα με τη στοιχειώδη ή αυξημένη δεκτικότητα για το καθένα από τα παραπάνω θέματα, εκδηλώνονται ισχυρές αντιρρήσεις, ιδιαίτερα όταν τα λογοτεχνικά προϊόντα της Εσπερίας κρίνονται επικίνδυνα για τα ήθη της ελληνικής Ανατολής. Με τη λήξη του 19ου αιώνα αλλά και στα πρώτα χρόνια του εικοστού, επικρίνονται και στην Κύπρο η χαλάρωση των ηθών στη γαλλική αισθηματική πεζογραφία, η παθολογία του ρωσικού ψυχολογικού μυθιστορήματος, η νατουραλιστική ωμότητα του Ζολά, οι τολμηρές ιδέες του ιφενικού δράματος, ο «μυστικισμός» της λογοτεχνίας του συμβολισμού, κτλ. Για παράδειγμα, το 1895, ο Πολύβιος Μοδινός αποδοκιμάζει το «υστερικό» και «επιληπτικόν» αφηγηματικό έργο του Τολστόι και προτείνει ως «υγιές» το ιταλικό ρομαντικό μυθιστόρημα, ενώ το 1900 ο Γεώργιος Σ. Φραγκούδης αντιπαραθέτει στα «ανήθικα» γαλλικά ρομάντζα τη γεμάτη «πίστιν και ηθικήν», κατά την αντίληψή του, αγγλική πεζογραφία.⁷

Από την άλλη, δεν λείπουν Κύπριοι μεταφραστές ή κριτικοί, οι οποίοι, όπως θα δούμε, δοκιμάζουν για πρώτη φορά να παρουσιάσουν ή να μεταφράσουν άγνωστα στο ελληνικό κοινό ονόματα ή έργα, κυρίως από την αγγλική και γενικά την αγγλόφωνη λογοτεχνία ή μέσω αγγλικών μεταφράσεων. Το γεγονός ότι η Κύπρος βρίσκεται, κατά την περίοδο που εξετάζουμε, υπό βρετανική διοίκηση, δεν είναι άσχετο με τις μεταφραστικές επιλογές των λογίων. Η εκμάθηση της αγγλικής γλώσσας και η γνωριμία με την αγγλική κουλτούρα διευκολύνονται από το διοικητικό καθεστώς και από την παιδεία που παρέχεται σε σχολεία του νησιού.

2. Γενικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι προς το τέλος του 19ου αιώνα οι κυπριακές μεταφραστικές επιλογές και οι κριτικές τοποθετήσεις περιορίζονται πρωτίστως στον χώρο της αγγλικής και δευτερευόντως της γαλλικής λογοτεχνίας. Συνήθως προβάλλονται καταξιωμένα ονόματα από την «κλασική» ή τη ρομαντική λογοτεχνική παράδοση π.χ., οι Shakespeare, Milton, Byron, Shelley και Hugo.

Από τους παλαιότερους κριτικούς και μεταφραστές ξεχωρίζει ο Ονούφριος Ιασονίδης, που φαίνεται ότι έχει μελετήσει πιο ουσιαστικά την αγγλική λογοτεχνία, στην οποία θαυμάζει, εκτός από τους «κλασικούς» λογοτέχνες, και αξιόλογες περιπτώσεις λογοτεχνών της βικτοριανής περιόδου (Tennyson, R. Browning). Από τις ενασχολήσεις αυτές του Ιασονίδη ελάχιστα δείγματα έχουν διασωθεί, επειδή στο μεγαλύτερο μέρος τους αποτελούσαν προφορικές παρουσιάσεις: Για παράδειγμα, το 1880 δίνει στη Λεμεσό σειρά μαθημάτων για την ποίηση του J. Milton, ενώ το 1885 παρουσιάζει στον «Παρνασσό» αποσπάσματα από το πιο ριζοσπαστικό έργο του Byron, τον *Δον Ζουάν*, σε δική του έμμετρη μετάφραση. Επίσης, σε διαλέξεις του στην Αθήνα και τη Λάρνακα, ασχολείται με το ποιητικό και το δραματικό έργο του Shakespeare, στο οποίο επισημαίνει τις υψηλές ιδέες, την επιδίωξη της αρετής και του ωραίου — γνωρίσματα δηλαδή που, σύμφωνα με τις αντιλήψεις της νεοκλασικής και της βικτοριανής κριτικής, είναι κατάλληλα να διαπλάσουν τον άνθρωπο. Ας αναφερθεί ακόμη ότι ο Ιασονίδης προκηρύσσει, το 1910, διαγωνισμό λογοτεχνικής μετάφρασης, ο οποίος, έστω και αν τελικά δεν καρποφόρησε, είναι ενδεικτικός του αυξημένου ενδιαφέροντος για την ξένη λογοτεχνία.⁸

Αξίζει να σταθούμε και στην περίπτωση του Μικρασιάτη Χρίστου Πα-

παδόπουλου, ο οποίος κατά την παραμονή του στην Κύπρο (περίπου στα χρόνια 1878-1890) δημοσίευσε τρία ενδιαφέροντα για την πρωτογενή έρευνα αλλά και για την κριτική τους διερεύνηση σημειώματα για την αραβική και την περσική ποίηση. Μεταξύ άλλων παρουσιάζει το περιεχόμενο πέντε άγνωστων χειρογράφων με δείγματα από την παλαιότερη αραβική ποίηση: Το πρώτο περιέχει επτά βεδουίνικα-προϊσλαμικά ή πρώιμα ισλαμικά (7ος αιώνας) ποιήματα των Αμρουλκαΐς, Τάραφα, Λεπίζ, Αμρούι-βεν Κελσούμ, Χαρέι, Ζοχαΐρ και Άνταρα. Ένα δεύτερο περιλαμβάνει ποιήματα του «διασήμευ μαγριπινού» Λαχλαχί, ο οποίος παραλληλίζεται με τον Σοφοκλή. Παρουσιάζεται, επίσης, «ανέκδοτο» χειρόγραφο με ωδές της «περιωνύμου» ποιήτριας Χαφιζά («ήτις θεωρείται άλλη Σαπφώ»), ένα τέταρτο με ποιήματα της Λειλά και ένα τελευταίο με ανέκδοτο ποίημα του «υπάτου των φιλοσόφων» Ελκασαΐτ Αλή-βεν-Αβί Ταλίπ. Ο Χρ. Παπαδόπουλος ξεχωρίζει από τα πρώιμα ισλαμικά ποιήματα την ωδή του «διασήμευ» Ζουχαΐρ αβού Σουλμά, την οποία θεωρεί ως «αριστούργημα» της αραβικής λογοτεχνίας και «ανεξάντλητον ταμείον της Ανατολικής ποιητικής γλαφυρότητος». Επίσης, αναφέρεται με θαυμασμό στους Πέρσες ποιητές Φιρντούσι, Νιζάμι και κυρίως στον Σααδί.⁹

3. Κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα οι κυπριακές μεταφραστικές επιλογές και γενικότερα οι ενασχολήσεις με την παγκόσμια λογοτεχνία διευρύνονται σημαντικά και καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα ονομάτων και έργων διαφορετικών εποχών και λογοτεχνικών τάσεων. Κριτικοί και μεταφραστές εξακολουθούν να προβάλλουν «κλασικούς» λογοτέχνες της Ανατολής και της ιταλικής και γαλλικής παράδοσης. Ο Πέρσης ποιητής του 12ου αιώνα Νιζάμι αποτελεί το θέμα διάλεξης του Π. Φασουλιώτη (Λεμεσός 1917). Ο ομιλητής, ο οποίος είχε σπουδάσει στο Αμερικανικό Πανεπιστήμιο της Βηρυτού, προσεγγίζει την ποίηση του Νιζάμι μέσα από την προοπτική ενός απόλυτα θετικού ανατολισμού. Μεταξύ άλλων διαπιστώνει ότι η ανατολική ποίηση βρίσκεται πολύ κοντά στον Έλληνα αναγνώστη και παραλληλίζει το επικό λυρικό έργο του Νιζάμι Λειλά και Μετζούν με τον Ερωτόκριτα. Ένας άλλος Πέρσης ποιητής του Μεσαίωνα, ο Ομάρ Καγιάμ, σχολιάζεται από τον Τουρκοκύπριο λόγιο Αχμέτ Σαΐντ, ο οποίος σκιαγραφεί την κοσμοαντίληψη του ποιητή και εξαίρει τα «γεμάτα

τρυφερότητα και μυστικοπαδή έλξιν» ποιήματά του. Εξάλλου, ο ιταλομαθής λόγιος Ιερώνυμος Βαρλαάμ μεταφράζει ή παρουσιάζει μεγάλο αριθμό κειμένων της ιταλικής λογοτεχνίας της εποχής του Μεσαίωνα και της Αναγέννησης αλλά και των νεότερων χρόνων (όπως των Dante, Ariosto, Tasso, Metastasio, Goldoni κ.ά.).¹⁰

Το ενδιαφέρον για πρόσωπα και έργα του ρομαντισμού παρουσιάζεται αυξημένο. Κυρίως η ποίηση και λιγότερο η πεζογραφία του ρομαντισμού ελκύουν εθνικιστές αλλά και νεοσυμβολιστές κριτικούς και μεταφραστές, που ασπάζονται την επαναστατική ιδεολογία του κινήματος ή γοητεύονται από τη μέριμνά του για την έκφραση των ανησυχιών της ψυχής και της περιπλάνησης. Γι' αυτούς ή και για άλλους λόγους, εξακολουθεί να ελκύει η ποίηση των Byron, Keats, Shelley, Th. Moore, A. Lamartine, V. Hugo και η πεζογραφία των Chateaubriand, Τουργκένιεφ κ.ά.

Από τους εκπρόσωπους του ρομαντισμού τις περισσότερες προτιμήσεις τις συγκεντρώνει ο Byron. Με αφορμή την επέτειο για τα εκατό χρόνια από τον θάνατο του φιλέλληνα ποιητή στο Μεσολόγγι, γίνονται σχετικές ομιλίες σε διάφορες πόλεις του νησιού ή δημοσιεύονται άρθρα (από τους Ι. Καραγεωργιάδη, Γ. Μαρκίδη, Γ.Σ. Οικονομίδη και Π. Παπαδόπουλο) σε τοπικά έντυπα. Περισσότερο αξιοσημείωτη είναι η κριτική του Α. Ιντιάνου για την ελληνική έκδοση του δραματικού ποιήματος του Byron *Μάνφρεντ* (1924). Ο κριτικός αποδοκιμάζει τη μετάφραση του Α. Μ. Στρατηγόπουλου και θεωρεί βασικό μειονέκτημα της ελληνικής έκδοσης την απουσία εισαγωγικής μελέτης, στην οποία θα γινόταν λόγος για την προσωπικότητα του συγγραφέα, τη συγγραφή, τη χρονολόγηση και κυρίως για τη λογοτεχνική αξία του έργου. Ο Α. Ιντιάνος αναλαμβάνει να δώσει με αδρές γραμμές το λογοτεχνικό στίγμα του κειμένου: το χαρακτηρίζει «καθρέφτη του ρομαντικού ιδανικού» και νιώθει την ανάγκη να εξηγηθούν τα συμβολικά πρόσωπα και τα «προσωποποιημένα στοιχεία». Τέλος, αποδοκιμάζει τη «λειπή τεχνική» του και παρατηρεί πως η σκηνική παρουσίασή του είναι αδύνατη, επειδή καταργεί τον κλασικό κανόνα των τριών ενοτήτων και εξελίσσεται γοργά, χωρίς την απαραίτητη πλοκή και λύση.¹¹

Η εσφαλμένη αντίληψη που επικρατούσε, ιδιαίτερα στον κυπριακό χώρο, για τον ρομαντισμό και η μεγάλη επιρροή που άσκησε στο κίνημα αυτό ο Chateaubriand είναι οι λόγοι που παρακίνησαν τον Μάρκο Γαβριηλίδη να ασχοληθεί με τον γαλλικό ρομαντισμό.¹² Ο μελετητής, βασισμένος σε γαλλική βιβλιογραφία, παρατηρεί ότι ο κλασικισμός στη Γαλλία εκφυλί-

στηχε προς το τέλος του 18ου αιώνα με αποτέλεσμα να θρέψει τον ρομαντισμό, στον οποίο οι κανόνες καταργούνται και σμίγουν το ωραίο με το άσχημο, το διαβολικό με το θρησκευτικό. Ακολούθως, ο μελετητής επιχειρεί να δείξει ότι ο Chateaubriand ανανέωσε τη φαντασία και συνέβαλε στη διαμόρφωση του γαλλικού ρομαντισμού.¹³

Ο κυριότερος εκπρόσωπος του αισθητισμού, ο O. Wilde, γοητεύει με το έργο του αρκετούς νέους, οι οποίοι είτε διαβάζουν από το πρωτότυπο είτε μεταφράζουν ποιητικά, πεζά, θεατρικά και δοκιμιογραφικά κείμενά του. Οι Β. Ζήνων και Γ. Ηλιάδης γράφουν γι' αυτόν υμνητικά εργοβιογραφικά σημειώματα, ενώ μερικοί κριτικοί (κυρίως οι Περσεφόνη Παπαδοπούλου, Δ. Δημητριάδης και Π. Βαλδασερίδης) υιοθετούν, από τη δεκαετία του 1910, βασικές αρχές από την κριτική θεωρία του, όπως την είχε διατυπώσει στο βιβλίο του *Ο κριτικός ως καλλιτέχνης*. Οι κριτικοί αυτοί συνήθως καταγράφουν εντυπώσεις από την ανάγνωση λογοτεχνικών κειμένων και επιζητούν να αναπλάσουν με περίτεχνο ύφος την ομορφιά τους, και όχι να κρίνουν ή να ερμηνεύσουν τη λογοτεχνική τους αξία. Με άλλα λόγια, μένουν στο επίπεδο της μπρεσιονιστικής ανάγνωσης και θεωρούν την κριτική ως ομολογία της λογοτεχνικής δημιουργίας.¹⁴

Η ποίηση και γενικά η λογοτεχνία του συμβολισμού ελκύει το ενδιαφέρον αρκετών νέων του 1920. Ας θυμηθούμε ότι αρχικά ο κύκλος του περιοδικού *Η Τέχνη* (1898-1899) και στη συνέχεια διάφορα περιοδικά του ευρύτερου ελληνισμού —όπως τα *Σεράπιον* και *Γράμματα* της Αλεξάνδρειας, *Ζωή*, *Ο Λόγος* και *Διώνυσος* της Πόλης, *Νεότης* και *Νέα Ζωή* της Σμύρνης, *Ανθρωπότης*, *Βωμός* και *Μούσα* της Αθήνας— προβάλλουν συστηματικά τη λογοτεχνία (κυρίως την ποίηση) του συμβολισμού και ότι γύρω στα 1920 εμφανίζεται μια γενιά νεοσυμβολιστών ποιητών, που προτιμούν το σύντομο λυρικό ποίημα, την υποβλητική έκφραση και γενικά την ποίηση που εκφράζει ψυχικές καταστάσεις. Με ανάλογο τρόπο, ομάδα Κυπρίων νέων δίνει μεγάλη προσοχή στο έργο πρόδρομων ή εκπροσώπων του συμβολισμού: Poe, Baudelaire, Moréas, Maeterlinck, Villiers de l'Isle-Adam, Σολογκούμπ, κ.ά. Αν εξαιρέσουμε τον τελευταίο, όλοι οι άλλοι είχαν κατ'επανάληψη μεταφραστεί στα ελληνικά στον ευρύτερο χώρο του ελληνισμού. Ο Ρώσος συμβολιστής πεζογράφος Φ. Σολογκούμπ, τρεις δεκαετίες ύστερα από την πρώιμη παρουσίασή του στην *Τέχνη* του Κ. Χατζόπουλου, απασχολεί τον Αρσένιο Νικολαΐδη, ο οποίος γράφει, βασισμένος σε αγγλική βιβλιογραφία, εκτεταμένο άρθρο για τον συγγραφέα και μεταφράζει, ό-

πως φαίνεται για πρώτη φορά στα ελληνικά, το αφήγημά του «Το παλιό σπίτι».¹⁵

Ο «καταραμένος» Γάλλος ποιητής Ch. Baudelaire φαίνεται γοητεύει ιδιαίτερα τους νεοσυμβολιστές του 1920, κυρίως επειδή εντοπίζουν στο έργο του γνωρίσματα που ανταποκρίνονται στη δική τους λογοτεχνική ιδιοσυγκρασία. Για παράδειγμα, ο Γ. Λεύκης μεταφράζει από το πρωτότυπο σειρά ποιημάτων από τα Άνθη του κακού (1857), ενώ ο Χρ. Χριστοδουλίδης κατατάσσει τον ποιητή ανάμεσα στους κορυφαίους «σκεπτικιστές» λογοτέχνες, οι οποίοι υπήρξαν δημιουργήματα της εποχής τους. Ο τελευταίος διακρίνει και στα λιγιστά αφηγήματα του Baudelaire χαρακτηριστικά που προδίδουν την ιδιόρρυθμη ψυχή του ποιητή των *Fleurs du Mal*: το παράξενο, το ασυνήθιστο, το ανώμαλο, «μια θλιμμένη πίκρα στο βάθος, το κατάκαθισμα εκείνο της ανίας και της βαρυστησιάς».¹⁶

Εξάλλου, δύο συγγραφείς του παράξενου και του φανταστικού, ο Edgar Allan Poe και ο Villiers de l' Isle-Adam βρίσκονται ανάμεσα στις προτιμήσεις των νέων του 1920. Ποιήματα και κυρίως διηγήματα του Αμερικανού συγγραφέα μεταφράζουν οι Δ. Δημητριάδης, Αρσ. Νικολαΐδης, Γεωργία Λοφίτη, Ε. Πιτσιλλίδης, Ζ. Ρωσιίδης, Γ. Φυλαχτού κ.ά. Όταν εκδίδονται οι *Σκληρές ιστορίες* (*Contes Cruels*, 1883) του Villiers de l' Isle-Adam σε μετάφραση του Αμ. Χουρμούζιου (Αθήνα 1924), ο Χρ. Χριστοδουλίδης βάσιμα διαπιστώνει ότι ο Γάλλος συμβολιστής «συγγραφέας του πάθους, του συγκλονιστικού αισθήματος, του Τρόμου [...] μόνο με τον Ροε μπορεί να συγκριθῆ και να συσχετισθῆ». Διευκρινίζει μάλιστα ότι ο Γάλλος συγγραφέας εισχωρεί πιο βαθιά στην ψυχή του ανθρώπου και απεικονίζει με «εσώτερη διάθεση» τα ανθρωπίνα πάθη.¹⁷

Ο εισηγητής του γαλλικού συμβολισμού Ελληνογάλλος ποιητής J. Μοιέας είναι ιδιαίτερα αγαπητός στον ελληνικό χώρο κατά τις πρώτες δεκαετίες του αιώνα μας. Ο Γλ. Αλιθέρσης θεωρεί ως ευεργετική την επίδραση που άσκησε ο ποιητής των *Στροφών* στη νεοελληνική ποίηση. Ενδιαφέρουσα διάλεξη για το έργο του Μοιέας, ιδιαίτερα για τις *Στροφές*, δίνει ο Π. Βαλδασερίδης (Λάρνακα 1924). Ο ομιλητής παρουσιάζεται εδώ αρκετά αντιδογματικός· δικαιολογημένα καταδικάζει τις ακρότητες των λογοτεχνικών σχολών του ρομαντισμού, του παρνασσιισμού και του συμβολισμού και σημειώνει ότι η αληθινή ποίηση αίρεται πάνω από λογοτεχνικά σχήματα. Παρατηρεί επίσης ότι μερικά στοιχεία του συμβολισμού και του ρομαντισμού είναι διαχρονικά και εντοπίζονται και σε έργα της

κλασικής αρχαιότητας. Ο μελετητής επιχειρεί με τον τρόπο αυτό να ερμηνεύσει το γεγονός ότι ο Μορέας δεν έμεινε υποταγμένος στις συμβολιστικές του αρχές, αλλά στράφηκε σε αναγεννησιακά και κλασικιστικά θέματα και φόρμες και αναζήτησε μια περισσότερο επιμελημένη τεχνική.¹⁸

4. Διάφορες άλλες συγκυρίες (π.χ. ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, η έκρηξη της Ρωσικής Επανάστασης, οι ιδεολογικές διενέξεις στον κυπριακό τύπο γύρω από τον σοσιαλισμό, η σύνδεση του δημοτικισμού με το κοινωνικό ζήτημα, η καλλιέργεια του ρεαλιστικού-κοινωνιστικού διηγήματος στον ελληνικό χώρο κτλ.) ενισχύουν το ενδιαφέρον Κυπρίων να μελετήσουν τη ρεαλιστική (πρωτίστως τη ρωσική) πεζογραφία και να μεταφράσουν ή να σχολιάσουν αντιπροσωπευτικά δείγματά της (κυρίως κείμενα των Γκόρκι, Τσέχοφ, Τολστόι και Ντοστογιέφσκι), παρόλο που κανένας Κύπριος μεταφραστής δεν φαίνεται να γνώριζε τη ρωσική γλώσσα κατά την περίοδο που μας ενδιαφέρει. Οι περισσότεροι μελετητές (και μάλιστα οι φιλοσοσιαλιστές δημοτικιστές) συνδέουν την ανάπτυξη της ρωσικής πεζογραφίας με τη διεύρυνση του σοσιαλιστικού κινήματος. Ο Γ. Ηλιάδης, για παράδειγμα, ακολουθώντας τον Γερμανό γραμματολόγο και κριτικό Karl Dieterich, παρατηρεί ότι οι σοσιαλιστικές ιδέες και η δημιουργία της εργατικής τάξης συνέβαλαν στη διαμόρφωση και στην ανάπτυξη της ρωσικής ρεαλιστικής πεζογραφίας. Με ανάλογο τρόπο, ο Αρσ. Νικολαΐδης, βασισμένος σε αγγλική βιβλιογραφία, αποδίδει την εξέλιξη της ρωσικής λογοτεχνίας στη βιομηχανική επανάσταση και στις κοινωνικές μεταβολές που ακολούθησαν.¹⁹

Ύστερα από την άρνηση του Πολύβιου Μοδινού να αποδεχτεί τα «πεζά και αντιαισθητικά» θέματα, τις ωμές περιγραφές και την καταθλιπτική ατμόσφαιρα του ρεαλιστικού και νατουραλιστικού ρωσικού μυθιστορήματος, θα χρειαστεί να περάσουν πάνω από δύο δεκαετίες για να συναντήσουμε τα επόμενα —θετικά πια— σχόλια στη ρωσική πεζογραφία. Στην κορυφή της ρωσικής πεζογραφίας τοποθετούνται ο Φ. Ντοστογιέφσκι από τους παλαιότερους και ο Μ. Γκόρκι από τους νεότερους συγγραφείς. Όταν το 1918 κυκλοφορεί στην Κύπρο το έργο του πρώτου Άυπνες νύχτες σε μετάφραση του Ορ. Χρηστίδη, τα πεντακόσια αντίτυπα της έκδοσης γίνονται «ανάρπαστα». Εξάλλου, ο Γ. Φυλαχτού, σε ομιλία του στη Λεμεσό (1923) για το μυθιστόρημα του Ντοστογιέφσκι Έγκλημα και τιμωρία, κρίνει εγκωμιαστικά το έργο αυτό και γενικότερα τη ρωσική ρεαλιστική λογοτεχνία, ενώ εκ-

φράζεται αρνητικά για τη γαλλική λογοτεχνία. Ο ομιλητής διευκρινίζει ό-
τι πάνω απ' όλα επιδιώκει να συνδέσει μέσα από το κείμενο την εποχή που
το γέννησε. Με άλλα λόγια, θεωρεί το έργο αναπόσπαστο κομμάτι της ε-
ποχής του. Επίσης, παρατηρεί ότι ο συγγραφέας δεν ακολουθεί κάποια λο-
γοτεχνική σχολή, αλλά στηρίζεται στην ίδια τη ζωή και αποδίδει πιστά
την πραγματικότητα. Ο φόνος που διέπραξε ο Ρασκόλνικοφ δικαιολογείται
πλήρως, κατά την άποψη του Γ. Φυλαχτού, αφού η στάση του δύτη κατευ-
δύνεται από το ίδιο το κοινωνικό καθεστώς.²⁰

Ο Μ. Γκόρκι θεωρείται ως ο ρεαλιστής πεζογράφος που σφράγισε ολό-
κληρο το έργο του με την ατομικότητά του, με την ιδιοφυία και την πρωτό-
τυπη διάνοιά του. Ο Δ. Δημητριάδης, μεταφραστής και σχολιογράφος του
Γκόρκι, σημειώνει μεταξύ άλλων ότι οι βυρωνικοί, επαναστάτες και ατομι-
κιστές ηρώες του αντικατοπτρίζουν την ανυπότακτη, μπόεμικη φύση του
συγγραφέα. Ενδιαφέρουσα είναι η παρατήρησή του ότι ο λογοτέχνης κατορ-
θώνει να απεικονίσει καλύτερα τους απλούς ανθρώπους του λαού, τους ο-
ποίους είχε συναναστραφεί. Το σημείωμα αυτό συνοδεύει το διήγημα του
Γκόρκι «Ένας αλλόκοτος σύντροφος» (από τον τόμο *Ατομικιστές*), το ο-
ποίο ο Δ. Δημητριάδης μεταφράζει —όπως μας πληροφορεί— για πρώτη φο-
ρά στα ελληνικά.²¹

Η συνθετότερη περίπτωση του ρεαλιστή και συμβολιστή Λ. Αντρέγεφ
απασχολεί δύο κριτικούς από τον κύκλο του περιοδικού *Αβγή*. Στον Αμ.
Χουρμούζιο ενδέχεται να ανήκει σημείωμα για το θεατρικό του *Εκείνος που
δέχεται ραπίσματα*, που γράφτηκε με αφορμή το ανέβασμα του έργου στη
Λεμεσό από τον διάσο του Αμ. Βεάκη. Στο κείμενο αυτό επισημαίνεται η
ψυχογραφική ικανότητα του συγγραφέα στο πλάσιμο των ηρώων. Ένα χρό-
νο αργότερα, ο Χρ. Χριστοδουλίδης παρουσιάζει με δυσπιστία ένα άλλο έρ-
γο του Αντρέγεφ, *Το ημερολόγιο του Σατανά*, και διαπιστώνει ότι ο συγ-
γραφέας, ύστερα από τη γνωστή αντίθεσή του προς την Επανάσταση του
1917 και τη φυγή του από τη Ρωσία, ειρωνεύεται το σύμπαν, ακόμη και τη
«δημιουργό πνοή της Επανάστασης». Ο σοσιαλιστής κριτικός υποδηλώνει
τη διαφωνία του με τον «μυστικιστή» λογοτέχνη, ο οποίος «κλείστηκε στον
εαυτό του κι αρνήθη με όλη την πλημμύρα της ψυχικής του διάθεσης, αρ-
νήθη το παν στον Κόσμο με πικρό περιγέλιο και με σαρκασμό που σου πνί-
γει την ψυχή». Ας σημειωθεί ακόμη η εκτίμηση του Α. Ιντιάνου ότι το ρω-
σικό διήγημα άσκησε καταλυτική επίδραση στην παγκόσμια λογοτεχνία
με αποτέλεσμα «όλοι πιο πολύ, πιο λίγο [να] ρωσίζουμε».²²

Παράλληλα, ο τραγικός απολογισμός του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και η διάδοση των σοσιαλιστικών ιδεών στο νησί ωθούν μερικούς νέους να ασχοληθούν με ανθρωπιστές και αντιπολεμικούς συγγραφείς: Ο Α. France, για παράδειγμα, αποτελεί το αντικείμενο διάλεξης του Μ. Γαβριηλίδη, η οποία επικρίθηκε έντονα, επειδή θεωρήθηκε κομμουνιστική προπαγάνδα. Ο επίσης Γάλλος αντιμιλιταριστής συγγραφέας Η. Barbusse προβάλλεται συστηματικά στο λογοτεχνικό περιοδικό *Αβγή* (Λεμεσός 1924-1925) και μεταφράζεται από τον Αιμ. Χουρμούζιο. Αντιπολεμικοί ποιητές, όπως οι Α. Seeger, R. Brooke και S. Sassoon απασχολούν τον Αντ. Ιντιάνο, ο οποίος θεωρεί το «μπεριαλιστικό πνεύμα» στην ποίηση του R. Kipling ως ξεπερασμένο.²³

5. Μερικά γνωστά ονόματα της βικτοριανής και της προραφαηλιτικής περιόδου αλλά και νεότερων τάσεων της αγγλικής λογοτεχνίας, όπως οι Tennyson, El. Browning, T. Hardy, R. Bridges, J. Masfield και J. Galsworthy, μεταφράζονται, κάποτε για πρώτη φορά στα ελληνικά, από νέους που ανήκουν στον κύκλο του περιοδικού *Αβγή*, κυρίως από τον Α. Ιντιάνο και από τους Αιμ. Χουρμούζιο, Δ. Δημητριάδη και Γ. Φυλαχτού. Αξιοσημείωτη είναι η περίπτωση του κριτικού Α. Ιντιάνου, ο οποίος επιχειρεί στις αρχές της δεκαετίας του 1920 να παρουσιάσει τις νεότερες τάσεις στην αγγλική λογοτεχνία (κυρίως τον εξπρεσιονισμό και τον εικονισμό). Ιδιαίτερα στο άρθρο του με τον τίτλο «Τα ιδανικά της νέας εγγλέζικης τέχνης» υποψώσκουν θεωρητικές αντιλήψεις «μοντερνιστών» δοκιμιογράφων, όπως των Η. James, E. Pound και V. Woolf, καθώς και απηχήσεις από τις φιλοσοφικές θεωρίες των Νίτσε και Φρόυντ για την κυριαρχία του ενστίκτου και του υποσυνείδητου πάνω στη λογική.

Ο Th. Hardy, που τον είχε παρουσιάσει από νωρίς στο ελλαδικό αναγνωστικό κοινό το περιοδικό *Διώνυσος* (1901), απασχολεί δύο νέους από την ομάδα της *Αβγής*. Ο Γ. Φυλαχτού μεταφράζει για πρώτη φορά στα ελληνικά τρία διηγήματά του, τα οποία εκδίδονται σε αυτοτελή τόμο (Αθήνα 1924), και παρουσιάζει τον λογοτέχνη ως «μια από τις μεγαλύτερες δόξες της αγγλικής διάνοησης». Με αφορμή την έκδοση αυτή, ο Α. Ιντιάνος ασκεί ουσιαστική κριτική στην «αδιάπλαστη» μετάφραση του Γ. Φυλαχτού και διαπιστώνει ότι ο τελευταίος «δεν είναι πλέρια φιλεμένος με την τέχνη του εγγλέζου συγγραφέα» και γι' αυτό δεν κατάφερε να αποδώσει το ύφος

του. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο κριτικός επικροτεί στην πεζογραφία του Th. Hardy τη διάσπαση της χρονολογικής ακολουθίας και της ευθύγραμμης αφήγησης, τη συσσώρευση διαφόρων επεισοδίων, τη σύμπτωση της μυθοπλασίας με την πραγματικότητα, καθώς και τη διακριτική στάση του αφηγητή και την ειρωνική αποστασιοποίησή του από τα αφηγηματικά πρόσωπα.²⁴

Από τους «Γεωργιανούς» ποιητές, ο R. Brooke, ο φιλέλληνας ποιητής πέθανε στο Αιγαίο και δάφτηκε στη Σκύρο, γίνεται ιδιαίτερα γνωστός τόσο στον ελλαδικό όσο και στον αλεξανδρινό και στον κυπριακό χώρο. Ο πρόωρα χαμένος Άγγλος λογοτέχνης, τα ποιήματά του οποίου υπερτιμήθηκαν στην εποχή του, ενθουσιάζει τον Α. Ιντιάνο, που σταματά κυρίως στην επαναστατική ορμή του έργου του και προβάλλει στοιχεία του που παραπέμπουν στον εξπρεσιονισμό. Το περιοδικό *Αβγή* δίνει ιδιαίτερη προβολή στον R. Brooke: φιλοξενεί δεκατέσσερα ποιήματά του σε μετάφραση του Γλ. Αλιθέρση, ανώνυμο εργο-βιογραφικό σημείωμα και φωτογραφία του.²⁵

Όταν μερικοί νεαροί λογοτέχνες που συνεργάζονται με το περιοδικό *Αβγή* (1924-1925) επιχειρούν να ανανεώσουν την ποιητική έκφραση και προσκρούουν στην αντίδραση, ο Α. Ιντιάνος υπερασπίζεται τις νεοτερίζουσες αυτές προσπάθειες και τις αποδίδει σε διεθνείς λογοτεχνικές τάσεις των αρχών του αιώνα μας. Μεταξύ άλλων παρουσιάζει τον εξπρεσιονισμό ως «το νεότερο πνεύμα το κυρίαρχο στην ποίηση» και σημειώνει ως βασικά στοιχεία του την αδρή παρουσίαση του θέματος και τη φαινομενικά αλάευτη μορφή, την έντονη υποκειμενικότητα και προβολή του εσωτερικού κόσμου με πεζολογικά ή αντιποιητικά στοιχεία κτλ. Αναφέρει μάλιστα ως εκπροσώπους του κινήματος μαζί με τον γλύπτη A. Rodin, τον Τσέχο πεζογράφο K. Capek, τον Αμερικανό δραματουργό E. O'Neill αλλά και τους ποιητές E. Pound, R. Brooke, A. Seeger και άλλους.²⁶

Εξάλλου, ο ίδιος μελετητής κάνει λόγο για τις νεοτερικές τάσεις και ειδικότερα για τον εικονισμό (imagism) στη σύγχρονή του αγγλοσαξονική ποίηση, στην οποία εξάγει το στοιχείο της έντονης υποκειμενικότητας, την κυριαρχία της ιδέας του υποσυνείδητου, τον πρωτόγονο και άδολο λυρισμό, την άμεση και καίρια αποτύπωση της έμπνευσης, τη «σπασμωδική», συνειρμική γραφή, την επιγραμματικότητα και τη φιλοσοφική διάθεση.²⁷ Επίσης, σημειώνει την επανάσταση στη μορφική παρουσίαση και διαπιστώνει ότι καλλιεργείται το σύντομο λυρικό ποίημα, που αποβλέπει να εμβαδύνει στα πράγματα με το ισοζύγισμα φαντασίας, λογικής και ρεαλισμού. Τέλος,

παρουσιάζει ως εκπρόσωπο του εικονισμού τον V. des S. Pinto, ενώ αργότερα θα αναγνωρίσει ως κύριο εκπρόσωπο των «imagist» τον E. Pound. Μέσα στη δεκαετία του 1930, ο Α. Ιντιάνος μεταφράζει κείμενα και παρουσιάζει λογοτέχνες νεότερων και νεοτερικών τάσεων: E. O'Neill, T.S. Eliot, F. Garcia Lorca, L. Pirandello, E. Pound κ.ά.²⁸

Σε γενικές γραμμές, οι περισσότεροι μελετητές της ξένης λογοτεχνίας κυρίως αποβλέπουν να παρουσιάσουν τα πρόσωπα και τα κείμενα, και όχι να γράψουν με κριτικές αξιώσεις. Συχνά καταφεύγουν στην ξένη βιβλιογραφία και παραφράζουν ή παραθέτουν απόψεις άλλων. Έτσι, σε ένα κεφάλαιο που μόλις αυτή την περίοδο αρχίζει να χαρτογραφείται, οι συστηματικές μελέτες είναι ελάχιστες και οι κριτικές παρατηρήσεις σπανίζουν.

Από μια πρώτη εκτίμηση, διαπιστώνεται ότι οι παλαιότεροι μεταφραστές άλλοτε αισθάνονται την ανάγκη να μείνουν πολύ κοντά στο πρωτότυπο και άλλοτε φτάνουν στο σημείο, σε περιπτώσεις πεζογραφημάτων, να διασκευάσουν ή να αποδώσουν συνοπτικά το πρωτότυπο. Μερικοί (όπως ο Ιερ. Βαρλαάμ) προκειμένου να αποδώσουν σε έμμετρη μορφή τα ποιητικά κείμενα, κινούνται με περισσότερη ελευθερία, ενώ κάποιοι άλλοι (όπως ο Ο. Ιασονίδης) προτιμούν να μείνουν πιστοί στο πρωτότυπο, από φόβο μήπως παραβιάσουν το γράμμα και το πνεύμα του. Οι περισσότεροι από τους παλαιότερους μεταφραστές χρησιμοποιούν μιαν άκαμπτη καθαρεύουσα ή αρχαϊζουσα γλώσσα. Μερικοί αισθάνονται τη δυσκολία του μεταφραστικού εγχειρήματος και επισημαίνουν ότι η αξία ενός λογοτεχνικού κειμένου μειώνεται σε μεγάλο βαθμό, όταν αυτό μεταφερθεί σε μιαν άλλη γλώσσα. Οι νεότεροι μεταφραστές αποδίδουν τα κείμενα σε «δημοτική» γλώσσα, η οποία, μάλιστα, κάποτε ακολουθεί πεισματικά τις ακραίες γλωσσικές πεποιθήσεις του Ψυχάρη. Σε μερικές περιπτώσεις, μεταφραστές-λογοτέχνες (όπως οι Γ. Λεύκης και Α. Ιντιάνος) φροντίζουν ιδιαίτερα την εκφραστική και τη στιχουργική του μεταφρασμένου κειμένου και αγγίζουν τα όρια της λογοτεχνικής δημιουργίας.

Η σύντομη επισκόπηση που επιχειρήθηκε εδώ δεν εξαντλεί σε καμιά περίπτωση το θέμα. Ασφαλώς χρειάζεται να διερευνηθούν περισσότερο οι ενασχολήσεις Κυπρίων με την ξένη λογοτεχνία, να αξιολογηθούν πιο συστηματικά οι μεταφραστικές ή κριτικές επιδόσεις τους και μάλιστα να γίνουν οι απαραίτητοι συσχετισμοί με ανάλογες δραστηριότητες σε άλλες περιο-

χές του ελληνισμού, αφού προηγηθεί η απαραίτητη φιλολογική προεργασία. Επίσης, ύστερα από το ξεχωριστό παράδειγμα του άγνωστου μεταφραστή και δημιουργού των κυπριακών πετράρχικων ποιημάτων του 16ου αιώνα και την ενδιαφέρουσα περίπτωση του πρώιμου διηγηματογράφου Ιωάννη Καρατζά, που με το έργο του *Έρωτος αποτελέσματα* (1792) ανταποκρίνεται στο πνεύμα του διαφωτισμού, χρειάζεται να αναζητηθούν τυχόν (άμεσα ή έμμεσα) ίχνη από την παγκόσμια λογοτεχνία σε νεότερα κείμενα του κυπριακού και του ευρύτερου ελληνικού χώρου, για να μπορέσουμε να σταθμίσουμε και να ερμηνεύσουμε με σχετική ασφάλεια την εξέλιξη των τοπικών λογοτεχνικών φαινομένων μέσα στην ευρυχωρία της διεθνούς λογοτεχνικής παραγωγής.

Σημειώσεις

1. Επαυξημένο κείμενο εισήγησης που έγινε στο πλαίσιο συμποσίου με θέμα «Κύπρος-Ελλάδα-Ευρώπη: Λογοτεχνικές και Πολιτισμικές σχέσεις» (Λευκωσία, Ευρωπαϊκός Πολιτιστικός Μήνας, 23-24 Σεπτ. 1995). Εδώ συνοψίζονται μερικές παρατηρήσεις από την τρίτη ενότητα της διδακτορικής διατριβής μου *Κυπριακή λογοτεχνική κριτική. Τα πρώτα βήματα (1878-1925)*, Θεσσαλονίκη 1994, η οποία εκπονήθηκε στο Α.Π.Θ. υπό την εποπτεία του Καθηγητή Γ. Κεχαγιόγλου.

2. Από την πρόσφατη βιβλιογραφία βλ. ενδεικτικά: Γιώργος Βελουδής, *Αναφορές, Φιλιππότης*, 1983, σ. 11-43. Ζ.Ι. Σιαφλέκης, *Συγκριτισμός και Ιστορία της Λογοτεχνίας, Επικαιρότητα*, 1988. Τάκης Καγιαλής, *Γλουμμιάουθ, ο δικτωριανός Α. Ρ. Ραγκαβής, Νεφέλη*, 1991. Σοφία Ντενίση, *Το ελληνικό μυθιστόρημα και ο sir Walter Scott (1830- 1880)*, Καστανιώτης, 1994. *Πρακτικά Α΄ Διεθνούς Συ-*

νεδρίου Συγκριτικής Γραμματολογίας. Σχέσεις ελληνικής με τις ξένες λογοτεχνίες, Δόμος, 1995. Σοφία Ντενίση, *Μεταφράσεις μυθιστορημάτων και διηγημάτων 1830-1880. Εισαγωγική μελέτη και καταγραφή*, Περίπλους, 1995, κτλ.

3. Τ. Άγρας, περ. *Βωμός*, τχ. 3 (Νοέμβρ. 1918) 28 (η αναφορά αυτή υπάρχει στο βιβλίο του Χ. Α. Καραόγλου, *Η αθηναϊκή κριτική και ο Καβάφης (1918-1924)*, Θεσσαλονίκη 1985, σ. 79). Γ.Π. Σαββίδης, «Το νέο μας όργανο ιστορικής συνείδησης. Κ.Θ. Δημαρά: *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*», *Εποχές*, τχ. 40 (Αύγ. 1966) 166-169 [=Γ.Π. Σαββίδης, *Τράπεζα πνευματική*, Αθήνα, Πορεία, 1994, σ. 18-23]. Τάκης Καγιαλής «Εμείς και οι άλλοι», «Η ξένη λογοτεχνία στην Ελλάδα», «Λογοτεχνία, δική μας και ξένη» και «Όλα δικά μας», εφ. *Το Βήμα*, 26 Σεπτ., 24 Οκτ., 28 Νοεμβρ. 1993 και 9 Ιαν. 1994 αντίστοιχα.

4. Για τα ζητήματα αυτά βλ., για παράδειγμα, Νάσος Βαγενάς, *Ποίηση και μετάφραση Στιγμή*, 1989. «Σχετικά με τη μετάφραση» (εισηγήσεις των Π. Ζάννα, Κ. Γεωργουσόπουλου, Αλ. Ίσαρη και Δ. Καλοκύρη), *Το Δέντρο*, τχ. 42-43 (Ιαν.-Φεβρ. 1989) 75-120. Τίτος Πατρίκιος Βαγγέλης Μπιτσώρης κ.ά., «Η μετάφραση ως βίωμα», *Μετάφραση '95*, τχ. Ι (Σεπτ. 1995) 77-101.

5. Α. Παπαλεοντίου Χ. Χατζηθαθανασίου, «Κυπριακές λογοτεχνικές μεταφράσεις», περ. *Μολυβδο-κονδυλο-πελεκητής*, 3 (1991) 67-123, και Α. Παπαλεοντίου, «Κυπριακές λογοτεχνικές μεταφράσεις (συμπλήρωμα)», περ. *Νέα Εποχή*, 4 (1992) 50-57.

6. Βλ. ενδεικτικά, Κ.Θ. Δημαράς, *Ελληνικός ρομαντισμός*, Ερμής, 1982, σ. 352-353. Ν. Παπανδρέου, *Ο Ίψεν στην Ελλάδα*, Κέδρος, 1983, σ. 26-33. Μαρία Αντωνίου-Τίλιου, *Το περιοδικό «Η Τέχνη» (1898-1899). Συμβολή στη μελέτη της Ιστορίας της νεοελληνικής λογοτεχνίας*, διδακτ. διατριβή, Ιωάννινα 1989, σ. 253-294. Χ.Α. Καραόγλου, *Ο Διόνυσος (1901-1902)*, Διάττων, 1992, σ. 21.

7. [Πολύβιος Χ.] Μοδινός, «Το ψυχολογικόν μυθιστόρημα», εφ. *Φωνή της Κύπρου*, 5 Απρ. 1895. Μαρία Κορέλλι, *Ο Βαραββάς*, εν όνειρον εκ της τραγωδίας του κόσμου, μτφρ. Γ.Σ. Φραγκουίδης, Αθήνα 1900, σ. στ'.

8. Βλ. ενδεικτικά, Ο.Ι. Ιασονίδης, «Η σύγχρονος αγγλική φιλολογία και αι ποιήσεις της κύριας Ελίζας Μ. Έδμονδς», *Αττικόν Μουσείον*, τχ. 7 (Αύγ. 1883) 106-108. Λόρδου Βύρωνος, *Η αρά της Αθηνάς και Στροφαί προς μουσουργίαν*, Αθήνα 1888, «V. Hugo, Εκ των Ασματών του Λυκαυγούς. Προανάκρουσις», εφ. *Νέον Έθνος*, Λάρνακα, 23 Ιουλ. 1898. «Περί των ασματίων του Σαιζπέρου», *Ελικών*, Λεμεσός, τχ. 5 (Μάιος 1910) 12-16.

9. Χρ. Παπαδόπουλος, «Ασιατική πα-

λαιογραφία ήτοι περί Αραβικής ποιήσεως», εφ. *Στασίνας*, 29 Σεπτ. 1883, «Ολίγα περί της Αραβικής και Περσικής ποιήσεως», εφ. *Φωνή της Κύπρου*, 25 Ιουν. 1887, και «Αρχαία Αραβική ποιήσις (απόσπασμα ανεκδότου μελέτης)», ό.π., 3 Δεκ. 1887.

10. Πάνος Φασουλιώτης, «Για τον Πέρση ποιητή Ναζάμη», εφ. *Αλήθεια*, Λεμεσός, 15 Σεπτ.-3 Νοεμβρ. 1917. Αχμέτ Σαϊντ, «Ομάρ Χαγιάμ», εφ. *Πάφος*, 13 Δεκ. 1923. Ιερώνυμος Βαρλαάμ, *Ο Κόσμος*, Λάρνακα, 1909-1911.

11. Α.Κ. Ιντιάνος, «Μπάρον Μάνφρεντ», *Αβγή*, τχ. 9 (Δεκ. 1924) 214-216. Πβ. Αθηνά Γεωργαντά, *Ο κόσμος του Βυγοπ και η νέα ελληνική ποίηση*, Εξάντας, 1992.

12. Μ.Π. Γαβριηλίδης, «Περί ρομαντισμού και Σατωβριάνδου», εφ. *Ηχώ της Κύπρου*, 22 Μαΐου-7 Ιουλ. 1917.

13. Πβ. Κ.Θ. Δημαράς, «Ο Chateaubriand στη Ελλάδα», *Ελληνικός ρομαντισμός*, Ερμής 1982, σ. 255-269.

14. Βλ. κυρίως, Β. Ζήνων, «Oscar Wilde», εφ. *Αλήθεια*, 3 Σεπτ. 1910. Γ. Ηλιάδης, «Oscar Wilde», εφ. *Σάλπιγξ*, 8, 15 Δεκ. 1915. Περσεφόνη Παπαδοπούλου, «Φαντασία και αρμονία εν τη ποιήσει. Τέχνη και ψευδοτέχνη», εφ. *Ελευθερία*, Λευκωσία, 28 Απρ. 1917 κ.ε. Π. Βαλδασερίδης, «Η Τέχνη», εφ. *Νέον Έθνος*, 21, 28 Φεβρ. και 6 Μαρτ. 1920. Δ.Μ. Δημητριάδης, «N. Νικολαΐδη: Διηγήματα», εφ. *Αλήθεια*, 7 Μαΐου 1921.

15. «Ένας σύγχρονος συγγραφέας Ρώσος», *Η Τέχνη*, τχ. 2 (Δεκ. 1898) 48. Αρσ. Κ. Νικολαΐδης, «Feodor Sologub», εφ. *Ηχώ της Κύπρου*, Λάρνακα, 14 και 21 Μαρτ. 1918. F. Sologub, «Το παλιό σπίτι», μτφρ. Αρσ. Κ. Νικολαΐδης, εφ. *Αλήθεια*, 28 Φεβρ. 1919 κ.ε.

16. Πβ. Γ.Κ. Κατσιμπαλης, *Ελληνική Βιβλιογραφία Κ. Μπωντλαίρ (Charles Baudelaire)*, Αθήνα 1956. Χριστ. Χριστ[οδουλί-

δης], «Π. Βαλδασερίδη: Μια ματιά στην ζωή», *Αβγή*, τχ. 5 (Αύγ. 1929) 110, και «Ch. Baudelaire: Ο Μικρός Γητευτής - Η Φανφάρλω», ό.π., τχ. 8 (Νοέμβρ. 1924) 187-188.

17. Ευέλθων Πιτσιλλίδης, «Edgar Allan Poe», εφ. *Αλήθεια*, 18, 25 Ιουλ. 1919. Χριστ. Χριστ[οδουλίδης], «Comte de Villiers de l'Isle-Adam: Σκληρές ιστορίες», *Αβγή*, τχ. 8 (Νοέμβρ. 1924) 188-190.

18. Γλ. Αλιθέρσης, «Σωτήρης Σκίπης. Η Αιολική άρπα», εφ. *Κήρυξ*, Λεμεσός, 31 Ιαν. 1923. Π. Βαλδασερίδης, «Jean Moréas», εφ. *Νέον Έθνος*, 16 Φεβρ. 1924.

Δεν αποκλείεται ο Π. Βαλδασερίδης να είχε παρακολουθήσει τη διάλεξη που είχε δώσει ο Γ. Σεφέρης για τον Μορέας στο Παρίσι (18 Μαρτ. 1921), στην οποία ο ομιλητής είχε επιτεθεί κατά του συμβολισμού. Βλ. Νάσος Βαγενάς, *Ο ποιητής και ο χορευτής. Μια εξέταση της ποιητικής και της ποίησης του Σεφέρη*, Αθήνα, Κέδρος, 1979, 1980, σ. 109-111.

19. Γ. Ηλιάδης, «Μια ματιά στη νέα μας τέχνη», *Γράμματα*, Αλεξάνδρεια, 4 (1917-1918) 704, και «Απ' αφορμή ενός άρθρου», εφ. *Αλήθεια*, 17 Μαΐου 1918. Αρσ. Κ. Νικολαΐδης, «Feodor Sologub», εφ. *Ηχώ της Κύπρου*, Λάρνακα, 14 Μαΐου 1918.

20. Γ. Ηλιάδης, «Για ένα καινούργιο βιβλίο. Άυπνες νύχτες», εφ. *Αλήθεια*, 18 Ιαν. 1918. Γ. Φυλαχτού, «Θ. Ντοστογιέφσκη: Έγκλημα και τιμωρία», εφ. *Σάλπιγξ*, 8 Μαΐου-5 Ιουν. 1925.

21. Αμ. Κάτ[ων=Δ. Δημητριάδης], «Ρωσική φιλολογία. Μαζίμ Γκόρκυ», εφ. *Αλήθεια*, 25 Μαρτ. 1916.

22. Χ. [Αμ. Χουρμούζιος (;)], «Λεων. Αντρέγιεφ: Εκείνος που δέχεται ραπίσματα», εφ. *Σάλπιγξ*, 25 Μαΐου 1923. Χριστ. Χριστ[οδουλίδης], «Αντρέγιεφ: Το ημερολόγιο του Σατανά», *Αβγή*, τχ. 3 (Ιούν. 1924) 65-67. Αντ. Κ. Ιντιάνος, «Errata», εφ. *Κήρυξ*,

22 Αυγ. 1924.

23. Μ. Γαβριηλίδης, «Ανατόλ Φρανς», εφ. *Κυπριακός Φύλαξ*, Λευκωσία, 14 και 28 Ιαν. 1925. Α. Ιντιάνος, «Τα ιδανικά της νέας εγγλέζικης τέχνης», *Ο Νουμάς*, τχ. 736 (15 Μαΐου 1921) 312-313, και «Σημειώσεις» [S. Sassoon], εφ. *Σάλπιγξ*, 12 Σεπτ. 1924.

24. Γ. Φ[υλαχτού], «Σημείωμα», στον τόμο Thomas Hardy, *Για να ευχαριστήσει τη γυναίκα του*, μτφρ. Γιώργος Φυλαχτού, Αθήνα, Λογοτεχνία, 1924, σ. 109-110. Α. Ιντιάνος, «Thomas Hardy», *Αβγή*, τχ. 3 (Ιούν. 1924) 68-69, και «Thomas Hardy: Για να ευχαριστήσει τη γυναίκα του», ό.π., τχ. 11 (Φεβρ. 1925) 270-271.

25. «Rupert Brooke», περ. *Αβγή*, τχ. 7 (Οχτ. 1924) 168. Π6. R.A. Furness, «Ο Rupert Brooke και το έργο του», μτφρ. «από την Ε.», περ. *Γράμματα*, τχ. 38 (Ιούν.-Οκτ. 1917) 249-255. Κωστής Παλαμάς, «Rupert Brooke» (1925), *Άπαντα*, τόμ. 12, σ. 392-397.

26. Α. Ιντιάνος, «Errata», εφ. *Κήρυξ*, 22 Αυγ. 1924.

27. Βλ. ενδεικτικά, Malcolm Bradbury James McFarlane, *Modernism 1890-1930*, Λονδίνο, Penguin Books, σ. 228-242.

28. Βλ. κυρίως, Α. Ιντιάνος, «Ανοιχτοί ορίζοντες», εφ. *Ηχώ της Κύπρου*, 17 Μαρτ. 1920, «Τα ιδανικά της νέας εγγλέζικης τέχνης», *Ο Νουμάς*, τχ. 736 (15 Μαΐου 1921) 312-313, «Γλ. Αλιθέρση: Ο γυμνός άνθρωπος», *Αβγή*, τχ. 5 (Αύγ. 1924) 114-118, «Thomas Hardy: Για να ευχαριστήσει τη γυναίκα του», ό.π., τχ. 11 (Φεβρ. 1925) 271, καθώς και τα μεταγενέστερα σημειώματά του «Σύγχρονοι Άγγλοι ποιητές», *Κυπριακά Γράμματα*, 1 (1934-1935) 134, και «Τ. Μαλάνου: Ο ποιητής Κ. Π. Καβάφης / Γλ. Αλιθέρση: Το πρόβλημα Καβάφη», ό.π., σ. 359. Βλ. επίσης, *Κυπριακά Γράμματα*, 1-4 (1934-1940).

Summary

Lefteris PAPALEONTIOU, *The Foreign Literature in Cyprus (1880-1930)*

The section of literary translations in greek, which is an integral part of Modern Greek literature and one of the most significant sections of Comparative Literature, did not have the appropriate attention and systematic study. There hasn't been adequate philologicae research, even though there were, especially in recent years, interesting comparative studies concerning the relation between Modern Greek and Worldwide Literature. Consequently, what must be done is a systematic bibliography of this object in order to become clear what it includew. This article examines the reception of Worldwide literature in during the period 1880-1930, which becomes apparent from a large part of Cypriot literary translations includes English «classic» and romantic literature. However, around 1920 there is also increased interest in (French) symbolistic poetry and (Russian) realistic or social prose. The most translated writers in Cyprus at the time were Guy de Maupassant, O. Wilde, E.A. Poe, Byron, A. Chekhov, L. Tolstoy, H Barbusse, Ch. Baudelaire and M. Gorky. Also, certain scholars are interested in presenting writers and texts form Wordwide literature, even though they don't usually criticize them. Nevertheless, in some cases, they reject Foreign literature, expecially the French romantic novel.

